

Muş Ovasında Beyaz Lahana Üreticiliği: Bağlar Köyü Örneği

White Cabbage Production in the Muş Plain: A Case Study of Bağlar Village

öz

Bitkisel üretim, insanların temel besin maddesi ihtiyacını karşıladığından dolayı önemini korumaktadır. Son yıllarda tarım alanlarının amacı dışında kullanımının artması ve küresel ölçekte etkili olan pandemi ve bölgesel savaşların gıdaya erişimi zorlaştırması, bitkisel üretimin önemini daha da arttırmıştır. Bu durum elverişli tarım arazilerinin verimli şekilde kullanılması, ekonomik ve katma değeri yüksek olan bitkisel ürünlerin üretilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bitkisel üretim potansiyeli olan Muş ili önemli tarım alanlarına sahiptir. İldeki bu tarım alanlarında farklı bitkisel ürünler yetişmektedir. Bu ürünler arasında özellikle beyaz lahana kalitesi ve verimiyle öne çıkmaktadır. Beyaz lahanadan yapılan Çorti Aşı ve Çorti Turşusu coğrafi işaret almasına rağmen ülke çapında bilinirliği sınırlı kalmıştır. İlin genelinde bazı ailelerin ev tüketim ihtiyacı için üretilen beyaz lahana özellikle Bağlar Köyü ve çevresinde ticari boyut kazanmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'deki önemli tarım alanları arasında yer alan ve bitkisel desen çeşitliliği çok olan Muş Ovası'nda özellikle beyaz lahananın üretiminin yaygınlaştırılması için öneriler sunulmuştur. Beyaz lahanayla özdeşleşen Bağlar köyünde üretimin yoğunlaşması nedeniyle bu köyde yarı yapılandırılmış görüşme tekniğiyle bir saha çalışması yapılmıştır. Çalışma alanının lokasyon haritası ArcMap 10.5 programıyla çizilmiş, katılımcıların görüşleri ise MAXQDA paket programıyla analiz edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre beyaz lahana üreticiliğinin Bağlar köyünde yaygın olmasının nedenleri arasında köyün toprak özellikleri, su kaynaklarına erişim kolaylığı, üreticilerin kuşaktan kuşağa bu işi yaparak uzmanlaşmaları, üreticiler arasında küçük ölçekte dayanışma kültürü ve ortak pazar oluşumu sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Lahana, Muş, Bağlar Köyü

ABSTRACT

Crop production maintains its importance as it meets the basic nutritional needs of people. In recent years, the increasing misuse of agricultural land and the global pandemic and regional wars, which have made access to food difficult, have further increased the importance of crop production. This situation has shown that it is necessary to use the available agricultural land efficiently and to produce plant products with high economic and added value. Muş province, which has potential for crop production, has important agricultural areas. Different crops are cultivated in these agricultural areas. Among these crops, white cabbage stands out with its quality and yield. Although Çorti Aşı (Soup) and Çorti Turşusu (Pickle) made from white cabbage have received geographical indications, their recognition in the country has remained limited. White cabbage, which is produced for the home consumption needs of some families throughout the province, has gained a commercial dimension especially in and around Bağlar village. In this study, recommendations were made for the promotion of white cabbage production in the Muş Plain, which is one of the significant agricultural areas in Türkiye and characterized by a high diversity of crop patterns. Due to the intensification of production in Bağlar village, which is identified with white cabbage, a field study was conducted in this village using semi-structured interview technique. The location map of the study area was drawn with ArcMap 10.5 program and the opinions of the participants were analyzed with MAXQDA package program. According to the results, the reasons for the prevalence of white cabbage production in Bağlar village include the soil characteristics of the village, easy access to water resources, specialization of producers from generation to generation, small-scale solidarity culture among producers and common market formation.

Keywords: Cabbage, Muş, Bağlar Village

Giriş

Dünya nüfusunda yaşanan artış ve buna bağlı olarak artan gıda talebi, tarım arazilerinin fonksiyonu dışında kullanım oranının artmasına neden olmakta, bu da gıda arz talep dengesinde aksamalara yol açmaktadır. Dünyada aşırı nüfus artışı sorunu yaşayan ülkeler, bu soruna çözüm bulmak amacıyla farklı nüfus politikaları uygulamaktadır (Doğan, 2011, s. 300). Ülkelerin uyguladığı farklı politika ve önlemlere rağmen, ortaya çıkan gerek ekonomik gerekse askeri ve siyasi gelişmeler, gıda zincirinde aksamalara neden olmaktadır (Bozkoyun ve Elmastaş, 2023: 1207). Bu iki durum, farklı ekonomik koşullar ve tüketim alışkanlıkları nedeniyle birbirinden ayrılmakta, ancak her iki grup için de gıda güvenliği önemli bir konu olmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler için gıda arzı, gelişmiş ülkeler için ise gıda arzının yanında gıda üretim ve işleme süreçlerinin, gıdaların insan sağlığına etkileriyle birlikte değerlendirilmesi önemli görülmektedir (Aydoğan vd., 2019, s. 52).

İrfan BAYTAR

Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü,
Muş, Türkiye

Geliş Tarihi/Received 22.10.2024
Kabul Tarihi/Accepted 24.06.2025
Yayın Tarihi/Publication Date 30.06.2025

Sorumlu Yazar/Corresponding author:
İrfan BAYTAR

E-mail: i.baytar@alparslan.edu.tr

Cite this article: Baytar, İ. (2025). White cabbage production in the Muş plain: A case study of Bağlar village. *Eastern Geographical Review*, 30(53), 73-82.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.

Lahana, sahip olduğu adaptasyon özelliği nedeniyle dünya genelinde geniş bir üretim yelpazesine sahip ürünler arasında yer almaktadır (Cervenski vd., 2022, s. 1). Lahana, dünya çapında yetiştirilmekte ve beslenme değeri yüksek bir sebze olarak bilinmektedir (Siddiqui, 2019, s. 1). Beyaz lahana, ticari yönüyle önemli bitkiler arasında yer almakta olup, potasyum, vitamin ve mineral özellikleri bakımından dikkat çekmektedir. Beyaz lahana, fosfor mineralleri ve kalsiyum ile A, B1, B2, B12 ve C vitaminleri açısından zengindir (Günay, 1984'ten aktaran Hazineci, 2016, s. 20). Ayrıca polifenoller, mineraller ve askorbik asit gibi bileşenlerin yanı sıra, antiinflamatuvar özelliklere sahip glutamin gibi bazı amino asitleri de içermektedir (Köksal, 2022, s. 1). Beyaz lahananın da içinde yer aldığı mikroyeşillikler, canlı renkleri, hassas yapıları ve yüksek aromalarıyla dikkat çekmekte olup, özellikle biyoaktif bileşenleri sayesinde sağlık üzerinde olumlu etkiler göstermektedir. Son yıllarda artan sağlık bilinciyle birlikte, tüketicilerin ilgisini çekerek ekimi ve tüketiminin artacağı ifade edilmektedir (Işık vd., 2022, s. 1). Mikroyeşilliklerin üretim miktarı ve dağılışı, toprak, yağış, nem, sıcaklık gibi etmenlere göre değişmekte olup, tohum seçiminin de önemli etkisi bulunmaktadır. Üreticiler, bazen dışarıdan tohum temin edebilmekte; bazen de kendi bahçelerinde tohum üretmektedirler. Yaprak lahana üreticileri, tohumlarını bahçelerinde ürettiklerinde genellikle bitki seçimlerini isabetli yapamamakta, döllenmeyi yeterince bilmemekte ve gereken izolasyon tedbirlerini uygulamamaktadırlar (Balkaya vd., 2004; Demir ve Balkaya, 2005, s. 53).

Tohumlardan fide üretimi, ülkeler arasında farklılık göstermektedir. Her ne kadar gelişmiş fide performansına yönelik teknolojiler birçok ülkede mevcut olsa da, gelişmiş ülkelerde bu teknolojilerin maliyeti, birçok küçük ölçekli işletme için fahiş düzeydedir (Muleke vd., 2013, s. 2). Dünyanın farklı bölgelerinde lahana üretimi yapılmakta olup, 2022 yılı üretimine göre Çin anakarası 34.986.293 ton ile dünya genelinde en büyük üretici konumundadır. Türkiye'nin aynı yıl toplam lahana üretimi 964.296 ton olup, bunun 666.959 tonu beyaz lahanadır (FAO, 2024). Türkiye'de baş lahana ve yaprak lahana üretiminde Samsun ili önemli bir paya sahiptir (Yulafçı ve Cinemre, 2007, s. 261). 2022 yılı itibarıyla Muş ilinde üretilen beyaz lahana miktarı 9.965 ton olarak kaydedilmiştir.

Beyaz Lahana Üreticiliği

Birim alandan yüksek verim alma motivasyonu ile hareket edildiği için verimi artıracak ilaç, gübre vb. kullanımları artmaktadır. Bu yöntemler arasında özellikle bitki gübreleme öne çıkmaktadır. Sikora vd.'ne göre bitki gübrelemesinin optimizasyonu, birincil üretimdeki tüm kalite sistemlerinin önemli bir unsurudur. Gübreleme, tarımın en önemli unsurları arasında yer alıp ürün miktarı ve kalitesi üzerinde etkili olmaktadır (2020, s. 1). Lahana üretiminde verimi artırmak amacıyla aşırı gübre kullanılması, beraberinde bazı olumsuzlukları getirmektedir. Gübre kullanımı faydalı olmakla birlikte, kullanma düzeyleri ve zamanı da önemlidir. Yüksek oranda kullanılan azotlu gübreler, ürün verimliliğinde artış sağlar. Buna karşın yüksek düzeyli azotlu gübre kullanımının su ve toprak kirliliği, ürün içerisindeki

düzeinin çoğalması, bitkisel üretim sürecinde ürün kalitesinin düşmesi ve besin elementlerinin alımında dengenin bozulması gibi sonuçlara sebep olduğundan söz edilebilir. Toprak ve su kirliliği, sonra yapılacak bitkisel üretime de zararı olacaktır. Doğrudan yaprağı yenerek tüketilen lahana gibi sebzelerin bitki kuru ağırlıklarının %10'u veya daha fazlası kadar nitratı bünyelerinde biriktirebilecekleri saptanmıştır (Turan, 2002, ss. 1, 2, 69, 74). Bu durum, gübre kullanımının çevre ve insan sağlığı üzerindeki etkilerinin sorgulanmasına yol açmıştır. Azotlu gübre kullanım dozu arttıkça beyaz lahananın açık yaprak sayısı da artmaktadır. Bununla birlikte azotlu gübre kullanım dozunun artması, beyaz lahananın baş yüksekliğinin artmasına, baş ağırlığı ve çapının artmasına etki ederek verimliliği artırmaktadır. Gübre çeşitleri arasında amonyum nitrat gübresi, bahsedilen durumlarda yüksek düzeyde etkili olmaktadır (Turan, 2002, ss. 1, 2, 69, 74).

Toprağa kimyasal gübrelerin yerine ahır gübresinin verilmesi çok daha faydalıdır. Bununla birlikte kimyasal gübre fiyatının yüksek olması, ahır gübresi kullanımı üzerinde etkili olmaktadır. Ahır gübresi, ahırlarda hayvanların altına serilen yataklık ile küçük ve büyükbaş hayvanların dışkılarının yıl boyunca ahıra yakın bir yerde biriktirilmesinden oluşmaktadır. Ahır gübresi, toprağın yapısı ve bitkiler için gerekli besin elementleri üzerinde olumlu etki bırakarak kimyasal gübreler gibi zararlı etkiler bırakmadan ürünün kalitesi ve verimini de olumlu yönde etkilemektedir. Ahır gübresi; suyun buharlaşmasını ve tek başına toprak yüzeyinde akmasını, tarıma elverişli toprakların aşınarak taşınıp götürülmesini engelleyerek toprağın su tutma kapasitesini artırır; toprağın daha rahat tav olmasını sağlar. Bunun yanında toprakların pH değeri üzerinde etkili olarak, toprak ısısını bitkilerin gelişmesi için uygun hale dönüştürür. Ahır gübresi, organik bir yapıya sahip olduğu için toprağın havalanmasını da olumlu yönde etkiler. Ayrıca ahır gübresinin toprakta parçalanmasıyla meydana gelen karbondioksit ve organik asitler de bitki besin elementlerini bitkiler için elverişli biçime dönüştürür ve toprağa bol miktarda mikroorganizma aktarılır. Böylece toprakta biyolojik değişimlerin hızı arttığı gibi toprak kimyasal maddelerden de korunmuş olmaktadır (Soyergin, 2003, ss. 9, 20). Ahır gübresinin sağlamış olduğu bu avantajların yanında, tarım ve hayvancılık faaliyetlerini birlikte yapan üreticiler için ahır gübresine erişim kolaylığı ve ücretsiz bir şekilde ulaşılması, üreticinin kimyasal gübre maliyetinden de kurtulmasını sağlamaktadır. Beyaz lahana üretimi üzerinde, ürünün aynı toprakta kaç yıl üst üste veya hangi ürünlerle nöbetleşe ekilebileceği de önemlidir. Bitkisel ürünlerin sıralı bir şekilde ekimi yapılırken, ekolojik tarım standartlarına göre rotasyon yapılmalıdır. Bu durumda, lahananın arazide ancak dört yıl aralıklarla yetiştirilebileceği belirtilmektedir. Fakat bitki kalıntısı fazla olan tahıllar, yem bitkileri veya baklagilden sonra bu bitkinin ekilmesi tavsiye edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bitki kalıntısı az olan (soğan, patates, karnabahar, lahana, şeker pancarı) ile bitki kalıntısı fazla olan bitkilerin (tahıllar, yem bitkileri, pırasa, baklagil) peşi sıra ekilmesinin gerek ürün verimliliği gerekse ürün kalitesi için daha uygun olacağı ifade edilmektedir (Soyergin, 2003, ss. 9, 20).

Ribeiro de Silva vd.'ne göre, üreticiler verim artışı motivasyonu ile hareket ettikleri için gübre, ilaç ve büyüme düzenleyici özelliğindeki hormonları kullanmaktadır. Lahana üreticiliğinde gübre kullanımı ve zamanlaması ile hava durumu, verim artışı üzerinde etkili olmaktadır (2020, ss. 690).

Önerilen bilimsel olarak gerekçelendirilmiş ana maliyet standartlarının uygulanması, farklı mülkiyet biçimlerine sahip tarımsal işletmelerin yöneticilerine ve uzmanlarına, tarımsal işletmede iş planları ve projelerin geliştirilmesi ve teknik, ekonomik ve ekonominin tarım sektöründeki işletmelerin faaliyetlerine ilişkin mali göstergeler. Bilimsel bir gelişmenin sosyo-ekonomik önemi, beyaz baş lahana veriminin, mekanizasyon düzeyinin, beyaz baş lahana üretiminde yoğunlaşma ve uzmanlaşmanın, işgücü verimliliğinin ve çiftlik kârlarının artmasına ve maliyetlerin düşmesine katkıda bulunacağı anlamına gelir. Yenilikçi teknik ve teknolojik çözümlerin uygulanması, bireysel bölgelerin ekonomik bağımsızlığı ve toplulukların gıda güvenliği sorunlarının sürdürülebilir kalkınma temelinde çözülmesine olanak sağlayacaktır (Rud vd., 2024, ss. 104).

Yöntem

Bu araştırma, yorumsayıcı paradigmayı temel alan bir yaklaşımla tasarlanmıştır. Veri toplama yöntemi olarak görüşmenin en uygun araç olduğu varsayılmaktadır. Görüşmede, insan yönetilebilir ve kontrol edilebilir bir varlık olarak görülmektedir. Veri ise bireye dışsal bir kaynak olarak gören yaklaşımların aksine, bilginin insanlar tarafından üretildiği ve genellikle konuşmalar aracılığıyla ifade edildiği bir bakış açısına dayandırılmaktadır. Bu nedenle çalışmada, görüşme yöntemi kullanılmıştır. Görüşme türü, görüşmenin amacına uygun olarak belirlenmiş ve bu kapsamda yarı yapılandırılmış görüşme tercih edilmiştir. Bu seçim, açık uçlu sorular kullanarak elde edilen bilgilere karşı daha esnek olunmasını sağlarken, aynı zamanda verilen yanıtları takiben yöneltilen sondaj sorular ile verilerin daha fazla aydınlatılmasını ve zenginleştirilmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca, bu yöntemle araştırma sorularına odaklı ve karşılaştırma yapma imkânı sunan veriler elde edilebilmektedir. Evren köyde ticari boyutta üretim yapan üreticilerden oluşurken örneklem ise bu üreticiler arasından seçilen on kişiden oluşmaktadır. Görüşme formlarında ilk olarak katılımcılara ait demografik ve betimleyici veriler yer almakta, ikinci bölümde ise katılımcıların beyaz lahana üreticiliği ile ilgili deneyim, duygu ve düşüncelerini anlamaya yönelik açık uçlu sorulara yer verilmiştir. Görüşmeler Muş Ovasında yer alan Bağlar Köyü'ndeki, en fazla ticari boyutta beyaz lahana üreticiliği faaliyeti yürüten üreticilerin bir kısmıyla yapılmıştır. Çalışmada, araştırma sahasının lokasyon haritası ArcMap 10.5 programı ile çizilmiştir. Katılımcıların görüşleri MAXQDA paket programı ile analiz edilmiştir.

Görüşmeler, katılımcılardan onam formu onayı alındıktan sonra yapılmıştır. Etik kurul izinleri ise Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (15.04.2024, sayı 6, karar no 81) alınmıştır.

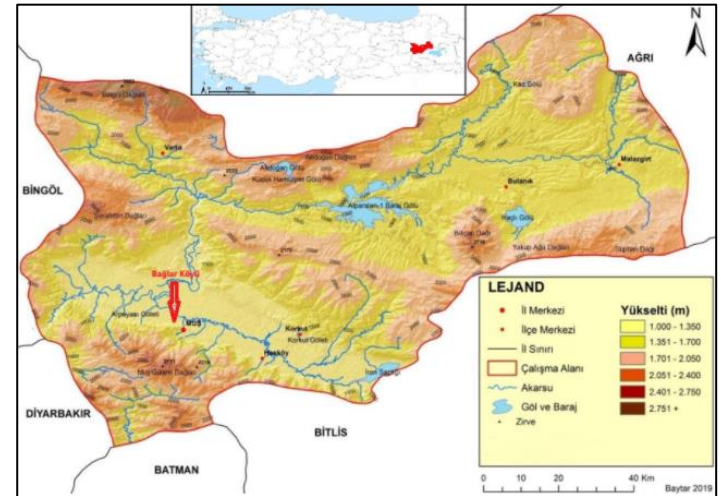
Çalışma Sahasının Coğrafi Özellikleri

Çalışma sahası, Muş Ovası'nda yer alan Muş merkez ilçeye bağlı Bağlar Köyü'dür. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Yukarı Murat-Van Bölümü'nde yer almaktadır. Muş Ovası'nda yer alan Bağlar Köyü tarımsal potansiyeli yüksek olan köyler arasında yer almaktadır. Güneydoğu-kuzeybatı yönünde uzanan Muş Ovası'nın güneyinde yer alan köy, Güneydoğu Toroslar üzerinde bulunan Karaçavuş Dağları sınırında konumlanmıştır. Muş Ovası'ndan geçen Murat Nehri ve Karasu Muş'un en önemli su kaynaklarını oluşturmaktadır. Karasu'nun katıldığı Murat Nehri hem beyaz lahananın üretildiği toprakların oluşumu üzerinde etkili olmuş hem de bu ürünün sulanmasında kullanılan en önemli su kaynağı olmuştur.

Erzurum, Ağrı, Bitlis Batman, Diyarbakır ve Bingöl illeriyle çevrelenen Muş ili (Şekil 1), 38° 29' - 39° 29' kuzey enlemleri ile 41° 06' - 41° 47' doğu boylamları arasında yer alır. Engeli bir arazi yapısına sahip olan bu bölge, güneyde Bitlis Dağları (en yüksek nokta 2725 metre) ve Muş Güneyi Dağları ile çevrilidir. Kuzeyde ise Şerafettin ve Akdoğan (Hamurpet) dağları, kuzeybatıda Bingöl Dağları bulunmaktadır. Bu dağlık araziler arasında önemli ova ve tarım alanları yer alır (Baytar, 2021, ss. 1, 405).

Şekil 1

Çalışma Sahasının Lokasyon Haritası (Baytar, 2021).

Yaz sıcaklıklarının yüksek olduğu Muş'ta, kışların ise soğuk ve kar yağışlı geçtiği karakteristik bir iklim görülmektedir. Muş ili hem kış mevsim sıcaklıklarının düşüklüğü hem de yaz mevsimi sıcaklığının yüksekliğinin birlikte görüldüğü bir ildir. Muş ilinde hakim olan iklim, Doğu Anadolu Bölgesi'nde görülen karasal iklimdir; bu nedenle kışlar sert ve soğuk, yazlar ise sıcak ve kuraktır. Sulu tarım yapılan alanlarda bile iklim ve toprak yapısı nedeniyle yılda yalnızca bir kez ürün alınabilmektedir. İkinci ürün yetiştirmek, yetersiz yağış, sıcaklık, güneşli gün sayısı ve güneşlenme süresi gibi nedenlerle mümkün olmamaktadır. Bu durum üreticinin gelirinin düşmesine neden olmaktadır (Muş İli Çevre Durum Raporu, 2022, ss. 6-7). Yazın sıcak geçmesi başta karpuz olmak üzere bazı ürünlerin yetişmesine ortam sağlarken kışların sert ve uzun olması yılda alınan ürün sayısını olumsuz etkilemektedir.

Muş İlinde Lahana Üreticiliği

Muş ilinde lahana üreticiliği kuşaklar boyunca yapılagelmiştir. İlin genelinde bir kısım üretici daha çok yıllık lahana ihtiyaçları oranında üretim yapmaktadır. Bu tarz üretimin ticari bir amacı olmadığı için dar alanlarda üretim söz konusudur. İlin genelinde parçalı bir şekilde böyle bir tablo görülürken özellikle Muş Ovası'nda bazı köylerde ticari amaçla daha geniş arazilerde lahana ekimi yapıldığı görülmektedir. Ovanın genelinde sulama imkânlarının da yeterince gelişmemesi lahana üreticiliğini sınırlandırmaktadır. Bu durum il genelinde kuru tarım ve nadaslı tarım uygulamalarının yaygın olmasında etkili olmuştur. Muş ilinde lahana üreticiliğiyle birlikte farklı ürünler de yetiştirilmektedir. İlde önemli su kaynakları olmasına rağmen sulama altyapı yatırımları yetersizdir. Bu nedenle bitkisel üretiminin yapılabileceği arazilerinin önemli kısmında sulama imkânı olmadığı için kuru tarım yapılmaktadır. Bu oran %61'e tekabül etmektedir. Bu arazilerde "en çok buğday, arpa, yonca, korunga fiğ ile az miktarda karpuz, nohut ve kuru fasulye" yetiştirilmektedir. Sulama imkânının olduğu arazilerde sebze ile meyve üretimi ve bağcılık faaliyetleri yürütülmektedir. Bununla birlikte, şekerpancarı, mısır gibi ürünlerin üretiminin yanında beyaz lahana üretimi de yapılmaktadır. Muş Ovası'nın sulanmasında önemli yeri olan Alparslan II Barajı tamamlanmıştır. Sulama kanal proje ağının hayata geçirilmesi ve ova geneline dağıtılmasıyla birlikte ekimi yapılan bu tarım ürünlerinin ekim ve üretiminde önemli artışın görüleceği söylenebilir.

Türkiye'de 2004-2023 yılları arasındaki beyaz lahananın ekim alanı ve üretim miktarına bakıldığında ekim alanında genel olarak bir düşüşün olduğu gözlenmektedir. 2004 yılında 169.860 dekar olan ekim alanı genel olarak düşüş göstererek 2023 yılında 129.855 dekar gerilediği görülmektedir. Üretim miktarında ise tersi bir durumun olduğu görülmektedir. Türkiye'de 2004 yılında 500.000 ton olan üretim 2023 yılında 695.472 tona yükselmiştir (Tablo 1). Bu durum birim alandan alınan verimin yükseldiğini göstermektedir.

Muş ilinde ise Türkiye genelindeki ekim alanının aksine belli yıllarda önceki yıla göre ekim alanında düşüşler görülse de genel olarak artmıştır. 2004 yılında ildeki beyaz lahana üretim alanı 1.900 dekar iken 2023 yılında 3.065 dekar yükselmiştir. Aynı şekilde üretim miktarında bazı yıllarda önceki yıla göre bir miktar düşüş gözlenirse de genel olarak üretimdeki artış devam etmiştir. 2004 yılında 8.338 ton olan üretim miktarı 2023 yılında 11.074 tona yükselmiştir (Tablo 1; Şekil 2; Şekil 3).

Beyaz lahana farklı toprak ve iklim koşullarına yüksek adaptasyon kabiliyeti gösterir. İç yaprakları ince ve beyaz renkte, baş yapısı ise çok sıkı ve basık bir görünümündedir. Küresel iklim değişikliği ve buna bağlı kuraklık stresi, suyun önemini artırmaktadır. Türkiye, su zengini olan bir ülke olmadığı gibi, kişi başı su tüketimi bakımından, su azlığı yaşayan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu durum, ileriki yıllarda su sıkıntısı yaşanabileceğini göstermektedir. Bu nedenle kuraklık stresine hassas olan lahana gibi bitkilerin yetiştiriciliğinde kısıtlamalar yaşanması muhtemeldir. Ancak elverişli su kaynaklarına sahip şehirler bu durumdan bu kadar etkilenmeyecektir (Samancıoğlu, 2016, ss.

34, 198). Muş Ovası su kaynakları bakımından elverişli bir durumda olmasına rağmen ticari lahana üretim alanları sınırlı kalmıştır. İlde vejetasyon süresinin kısa olması yetiştirilen sebze ve meyve çeşitliliğini azaltmış uygun şartların olduğu alanlarda beyaz baş lahana üretimi yaygınlaşmıştır. Beyaz baş lahananın orta derece kuraklığa ve sonbahar mevsiminde düşen hava sıcaklığına dirençli olması Türkiye'de beyaz lahana üretiminin yaygın olmasında etkili olmuştur. Türkiye'de beyaz lahana üretiminde Samsun ili önemli paya sahipken beyaz lahananın yetiştirdiği iklim şartları Erzurum, Bayburt, Van, Ağrı vd. illerde üretiminin yapılmasında etkili olmuştur. (Kadanalı, 2018, s. 128). Muş ilinde de benzer iklim şartlarının görülmesi beyaz lahana üretiminin yaygınlaşmasında etkili olmuştur.

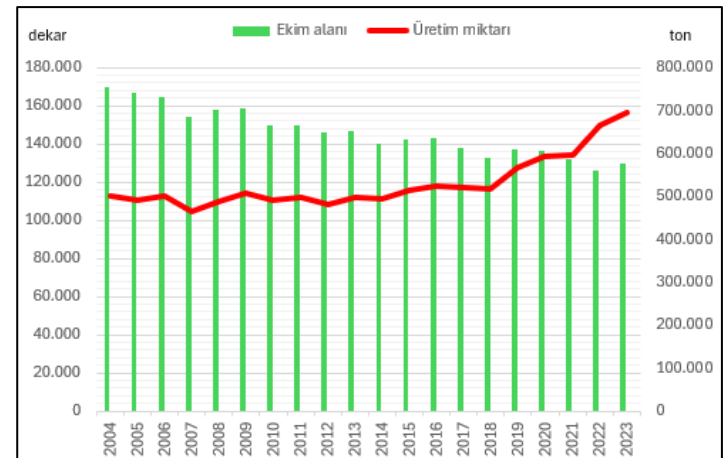
Tablo 1

Türkiye ile Muş İli Beyaz Lahana Ekim Alanı ve Üretim Miktarı (TÜİK, 2024)

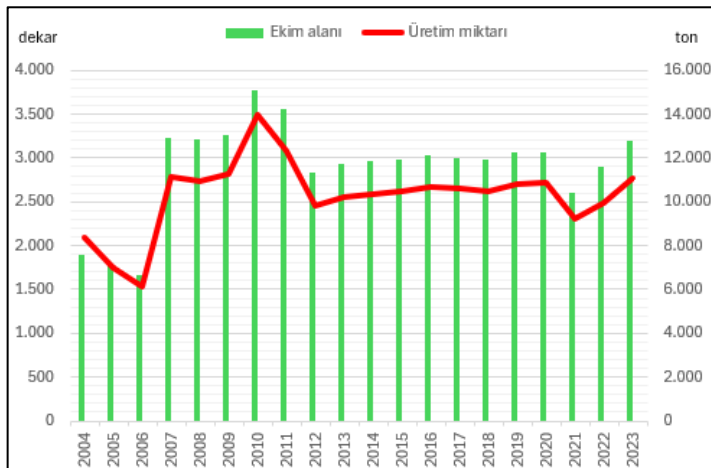
Yıl	Türkiye ekim alanı (dekar)	Muş ekim alanı (dekar)	%	Türkiye üretim miktarı (ton)	Muş üretim miktarı (ton)	%
2004	169.860	1.900	1,11	500.000	8.338	1,66
2005	166.990	1.800	1,07	492.000	7.016	1,42
2006	164.660	1.667	1,01	502.081	6.162	1,22
2007	154.092	3.222	2,09	464.645	11.103	2,38
2008	158.258	3.212	2,02	487.744	10.938	2,24
2009	158.897	3.266	2,05	507.655	11.294	2,22
2010	149.807	3.766	2,51	491.228	13.969	2,84
2011	149.413	3.563	2,38	498.073	12.296	2,46
2012	146.006	2.833	1,94	481.511	9.836	2,04
2013	146.855	2.929	1,99	496.864	10.193	2,05
2014	140.133	2.972	2,12	492.610	10.359	2,10
2015	142.229	2.982	2,09	514.344	10.459	2,03
2016	142.753	3.039	2,12	524.976	10.668	2,03
2017	137.593	3.004	2,18	520.796	10.630	2,04
2018	132.494	2.989	2,25	516.951	10.507	2,03
2019	137.114	3.065	2,23	567.622	10.833	1,90
2020	136.400	3.070	2,25	594.143	10.877	1,83
2021	132.115	2.611	1,97	597.910	9.252	1,54
2022	125.985	2.898	2,30	666.959	9.965	1,49
2023	129.855	3.194	2,45	695.472	11.074	1,59

Şekil 2

Türkiye Beyaz Lahana Ekim Alanı ve Üretim Grafiği.

Şekil 3
Muş İli Beyaz Lahana Ekim Alanı ve Üretim Grafiği.

Beyaz lahanaya hasadı genel olarak sonbahar mevsiminde yapılıp bazen kar yağışına kadar devam etmektedir. Bu durum bazen iller arasında farklılık gösterebilmektedir. Muş ilinde ekim ve kasım aylarında genelde hasadı yapılan beyaz lahanaya ilin belirli yerlerinde yetiştirilmektedir (Baytar ve Doğan, 2021, s. 311). İlin lahanaya üretimi büyük kısmı Muş'un merkez ilçesinde Bağlar ve Kumluca köyleri ile çevresinde yapılmaktadır. Bu yerleşmeler lahanada en yüksek verimin elde edildiği yerlerdir. Muş ilinde beyaz lahanaya turşu yapımında, yapraklar haşlandıktan sonra sarmada kullanıldığı gibi salamurası yapılmakta, farklı yemeklere, çorbalara ve salatalara katılmakta ve hatta pişirilmeden de yenilmektedir. Ana malzeme beyaz lahanaya olsa da kullanılışı bazı illerde farklılaşmaktadır. Muş ilinde beyaz lahanadan yapılan Çorti Aşı ve Çorti Turşusu coğrafi işaret almasına rağmen ülke çapında bilinirliği sınırlı kalmıştır. Aynı şekilde Bayburt'ta yaygın kullanıma sahip beyaz lahanaya, salamura hale getirilmiş lahanaya turşusunun hammaddesinden yapılan "Bayburt ekşi lahanası" adıyla, coğrafi işaret türü olarak mahreç işareti, "6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında Ocak 2021'de tescil edilmiştir". Ayrıca yemekte ana malzeme olarak lahanaya (kelem) kullanılan "Bayburt yalancı dolma yemeği" de aynı yıl tescil edilmiştir (Kalekahyası ve Göktaş, 2022, ss. 680, 682). Her ne kadar yalancı dolma yemeğini Bayburt ili coğrafi işaret tescili olsa da Muş iliyle çevre illerde lahanaya sarması adıyla bu yemek yapılmaktadır.

Muş ilinde beyaz lahanaya üretiminin ilçe bazlı dağılışına bakıldığında bütün ilçelerde lahanaya üretimi yapıldığı görülmektedir. Ekim alanıyla üretim miktarının yıllar içerisindeki dağılışı genel olarak paralellik göstermektedir. En fazla ekim alanı ve üretim miktarına sahip ilçe Bağlar Köyü'nün de sınırları içerisinde olduğu Merkez İlçe olurken, en az ekim alanı ve üretim miktarına da Varto ilçesinde olduğu görülmektedir. Merkez ilçede 2004 yılında 1.800 dekar ekim alanı ve 8.100 ton üretim görülürken, 2023 yılında ise 3.000 dekar ekim alanı ve 10.500 ton üretim olduğu görülmektedir. En az ekim alanı ve üretim miktarına sahip Varto ilçesinde ise verilen yılların büyük çoğunluğunda kayıtlara ekim alanı ve üretim miktarı yansımamıştır. Varto ilçesinde 2006 yılında 4 dekar alanda ekim yapıp 7 ton ürün üretilmiştir. 2008 yılında ise yine 4 dekar alanda ekim yapıp üretim 8 tona yükselmiştir. Diğer ilçelere

bakıldığında, 1000 dekar ekim alanı ve 1000 ton üretim sınırını sadece Bulanık ilçesi 2007-2011 yılları arasında aşmıştır. Bulanık ilçesinde bu tarih aralığı dışındaki yıllarda ve diğer ilçelerde hem ekim alanı hem de üretim miktarı verilen değerlerin gerisindedir (Tablo 2; Şekil 4).

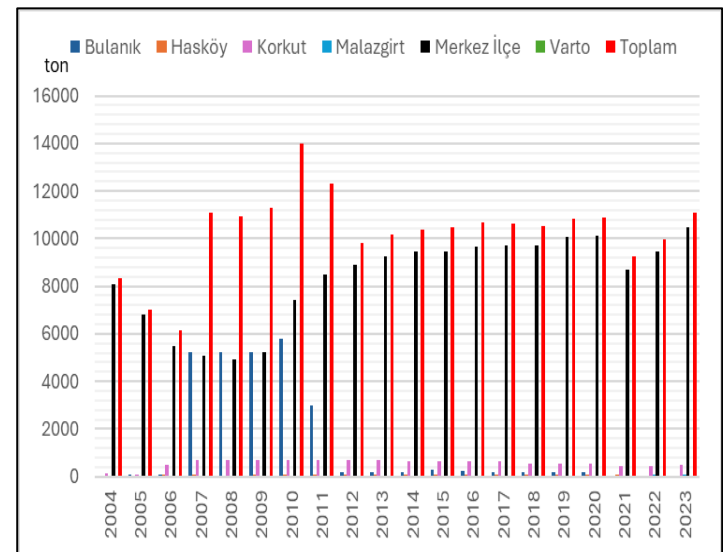
Tablo 2

Muş İlinde Beyaz Lahana Ekim Alanı ve Üretiminin İlçelere Göre Dağılımı (TÜİK, 2024)

Yıl	Bulanık	Hasköy	Korkut	Malazgirt	Merkez İlçe	Varto	Toplam
	Üretim Miktarı (ton)	Üretim Miktarı (ton)	Üretim Miktarı (ton)	Üretim Miktarı (ton)	Üretim Miktarı (ton)	Üretim Miktarı (ton)	Üretim Miktarı (ton)
2004	30	50	120	38	8.100	-	8.338
2005	60	50	68	38	6.800	-	7.016
2006	60	60	500	35	5.500	7	6.162
2007	5250	60	681	29	5.075	8	11.103
2008	5.250	40	681	29	4.930	8	10.938
2009	5.250	75	690	29	5.250	-	11.294
2010	5.775	75	690	29	7.400	-	13.969
2011	3.000	75	690	21	8.510	-	12.296
2012	170	75	690	21	8.880	-	9.836
2013	170	60	690	23	9.250	-	10.193
2014	170	66	662	26	9.435	-	10.359
2015	270	66	662	26	9.435	-	10.459
2016	254	60	660	21	9.673	-	10.668
2017	195	60	660	23	9.692	-	10.630
2018	187	60	546	23	9.691	-	10.507
2019	170	60	530	13	10.060	-	10.833
2020	165	60	520	16	10.116	-	10.877
2021	-	60	463	17	8.712	-	9.252
2022	-	34	416	61	9.454	-	9.965
2023	-	30	479	65	10.500	-	11.074

Şekil 4

Muş İlinde Beyaz Lahana Üretim Miktarı Grafiği.

Bağlar Köyü arazilerinin önemli bir kısmında beyaz lahanaya üretimi yapılmaktadır (Şekil 5). Geliri diğer ürünlere göre daha yüksek olduğu için beyaz lahanaya ekimi tercih edilmektedir. Mayıs

ve haziran başında fide ekimi yapıp hasadı ise ekim ve kasım aylarında yapılmaktadır. Sonbahar yağışlarının olduğu dönemlerde verim artmakta, yağışın olmadığı sonbahar mevsiminde ise yağmurlama suyla çözüm üretilmektedir.

Şekil 5

Bağlar Köyündeki Lahana Tarlasından Bir Görünüm.

Bulgular

Tarımsal faaliyetler günümüzde en önemli faaliyetler arasında yer almaktadır. Bu tür faaliyetlerin devamı ve verim artışı gıda güvenliği bakımından da daha önemli hale gelmiştir. Bu çerçevede bakıldığında tarımsal alanların korunmasının yanında çeşitli özelliklerle belirli tarım ürünlerinin üretilmesine uygun olan alanlarda bu ürünlerin yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Tarımsal faaliyetlerle uğraşan üreticiler üretimin her aşamasında farklı sorunlarla mücadele etmektedir. Bu tür sorunların etkisi sorundan soruna, bölgeden bölgeye, üreticiden üreticiye farklılaşmaktadır.

Kaliteli ve verimli beyaz lahana üretimiyle özdeşleşen Muş ilinde de benzer sorunların yaşandığı görülmektedir. Muş ilinde beyaz lahana üretimi Muş Ovası'nda yer alan başta Bağlar Köyü olmak üzere, Kumluca Köyü ile diğer bazı köylerde yapılmaktadır. İlde ticari boyutlu üretim yapan yerleşmeler sınırlı olup ticari üretimin en büyük kısmı Bağlar Köyü'nde üretilmektedir. Beyaz lahana üretiminin bu yerleşmelerde yaygın olmasının başlıca nedenleri arasında gevşek yapılı olan kumlu toprak özelliklerinin görülmesi, kendi tohumlarını üretmeleri, toprağın uygun olmasından dolayı beyaz lahananın az damarlı olması, sulama imkânlarının uygun olması ve beyaz lahana üretiminin birkaç kuşak önceye dayanmasından kaynaklı tecrübe birikiminin etkili olduğu söylenebilir.

Beyaz lahana üretiminin başta üretime uygun olan Muş ovası olmak üzere ilin genelinde çok yaygınlaşmamasının farklı sebeplere bağlı olduğu bu sebeplerin bir kısmı üreticilerden, bir kısmı ilgili kurumlardan kaynaklandığı, teşvik verilmediği söylenebilir. İlde markalaşmaya gereken önemin verilmemesi pazar ayagında büyük aksaklıklara neden olmuştur.

İlde beyaz lahana üretiminin en önemli payına sahip olan Bağlar Köyü'nde yapılan saha çalışmasında 10 katılımcıyla yüz yüze yapılan görüşmelerde tespit edilen, öne çıkan sorunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür.

Beyaz Lahana Üretiminde Yaşanan Sorunlar

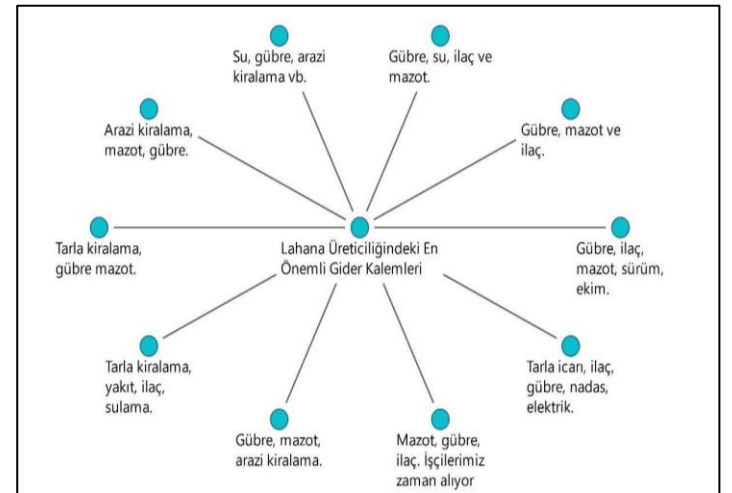
Beyaz Lahana Üreticilerinin Girdi Maliyetleriyle İlgili Sorunlar

Bağlar köyünde en önemli üretime sahip 10 üreticiyle yapılan görüşmelerde öne çıkan ve üreticilerin tamamına yakınının dile getirdiği sorunların başında girdi maliyetlerinin çok yüksek olması gelmiştir. Girdi maliyetlerini oluşturan en önemli gider kalemlerini mazot, gübre, ilaç maliyetleri oluşturmuştur. En önemli gider kalemi arasında 9 üretici gübre, 7 üretici mazot, 6 üretici ilaç, 5 üretici arazi kiralama ve 3 üretici ise su (sulamada kullandıkları elektrik) şeklinde sıralanmaktadır. Bu üreticilerden gübre, mazot ve ilaç giderini birlikte sıralayan 4 üretici olmuştur (Şekil 6).

En önemli gider kalemleri konusunda katılımcılar şunları söylemiştir. K1 katılımcısı: "Gübre, ilaç, mazot, sürüm, ekim en büyük gider kalemimizdir." K2 katılımcısı: "Tarla icarı, ilaç, gübre, nadas, elektrik bizim için büyük masraf oluşturmaktadır." K3 katılımcısı: "Mazot, gübre, ilaç pahalı ve işçi bulmamız zaman alıyor." K4 katılımcısı: "En önemli gider kalemlerimiz arasında gübre, mazot, arazi kiralama gelmektedir." K5 katılımcısı: "Tarla kiralama, yakıt, ilaç, sulama başı çekmektedir." K6 katılımcısı: "Tarla kiralama, gübre mazot üretimimizi zorlaştırmaktadır." K7 katılımcısı: "Arazi kiralama, mazot, gübre pahalıdır." K8 katılımcısı: "Su, gübre, arazi kiralama vb." K9 katılımcısı: "Gübre, su, ilaç ve mazot kazancımızı almaktadır." K10 katılımcısı ise en önemli gider kalemlerini: "Gübre, mazot ve ilaç." şeklinde sıralamıştır.

Şekil 6

Beyaz Lahana Üreticilerinin Önemli Gider Kalemleri.

Beyaz Lahananın Pazarlanmasıyla İlgili Sorunlar

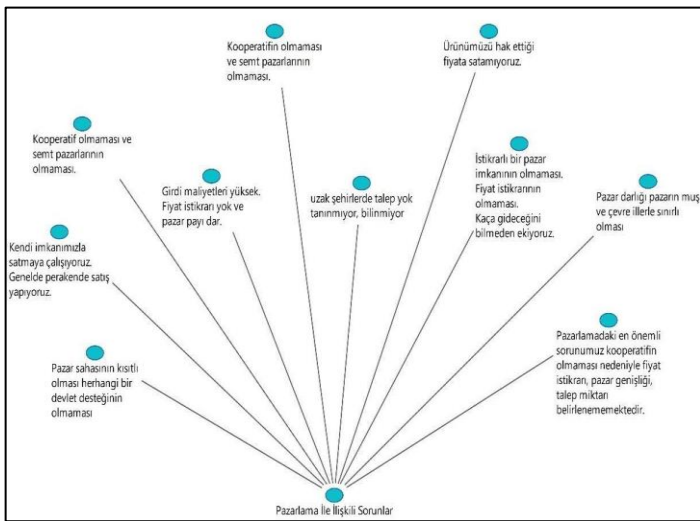
Muş ilinin Bağlar Köyü ilde en fazla beyaz lahana üretimi yapılan Merkez İlçe sınırları içerisinde yer almaktadır. Aynı zamanda Bağlar Köyü hem ilde hem de Merkez İlçede beyaz lahana üretiminin en fazla yapıldığı yerleşmedir. Köyde yapılan görüşmelerin dokuzunda üretimin önündeki en önemli sorunların arasında pazar sorununun olduğu vurgulanmıştır.

Üretici ürünlerini kendi imkânıyla il içerisinde ve çevre illerde pazarlamaya çalışmaktadır. Türkiye'de tarımsal üretim yapan işletmelerin kendi ürünlerini pazarlamak amacıyla çeşitli

pazarlama arayışına girdiği görülmektedir. Muş ilinde de bu arayışlar devam etmesine rağmen üreticinin önünü açacak bir alternatif henüz bulunmamıştır. Doğrudan pazarlama da bu alternatifler arasında olmasına rağmen bu sorun çözülememiştir. Üreticiler üretim faaliyetleri sürecinde çok farklı gider kalemleriyle karşı karşıyadır. Girdi maliyetlerinin yüksek olması üreticilerin kâr marjlarını düşürmektedir. Doğrudan pazarlama üretici için arz-talep zincirindeki halkaları azaltmaktadır. Doğrudan pazarlama, üretilen bir ürünün üreticiden tüketiciye ulaşması sürecinde dağıtım kanallarında bulunan ve üreticiden düşük fiyatlarla ürünleri alan perakendeci veya toptancının azaltılmasıdır. Bu sayede üreticiler, artan pazarlama marjlarıyla daha yüksek bir kâr elde etme olanağı bulurken tüketiciler de ihtiyaç duydukları ürünleri daha uygun fiyata satın alma imkânı bulmaktadır. Köy ürünleri pazarlarının doğrudan pazarlamaya en iyi örnek teşkil ettiği söylenebilir. Zira tüketiciler, köy ürünleri pazarları sayesinde talep ettikleri doğal köy ürünlerine ulaşma olanağı bulmaktadır. Böylece doğrudan pazarlama ile hem üretici hem de tüketici avantaj elde etmiş olur (Hazneci ve Anakök, 2021, ss. 485-492).

Beyaz lahana üreticilerinin pazar alternatifleri oldukça sınırlıdır. Üreticiler pazar sorununun çözülmesini ise kooperatiflerinin olmamasına bağlamaktadır. Bununla birlikte girdi fiyatlarının yüksek olması maliyetleri arttırmakta bu durum da kâr marjının düşmesine neden olmaktadır. Bazı üreticiler pazar sorununu reklam ve tanıtım eksikliğine bağlayıp büyük pazarlara açılmadıklarını vurgulamaktadır. Bazı üreticilerin ürünlerini hak ettiği fiyata satamadıklarını ve kendi imkânlarıyla pazarladıklarını dile getirmektedir (Şekil 7).

Şekil 7
Beyaz Lahana Pazarlamasıyla İlgili Sorunlar.

Yaşanan Pazar sıkıntısını kooperatif olmamasına bağlaya K1 ve K4 katılımcıları şunları söylemiştir: “Kooperatif olmadığı için pazar sıkıntısı çekiyoruz.” (K1). “Pazarlamadaki en önemli sorun kooperatifin olmaması nedeniyle fiyat istikrarı, pazar genişliği, talep miktarı belirlenmektedir.” (K4). Kooperatif olmamasıyla birlikte pazarlama sorununu semt pazarlarının kurulmamasına bağlayan K6 katılımcısı şunu söylemiştir: “Pazarlamada ise kooperatifin olmaması ve semt pazarlarının olmaması.” (K6).

Ürünün satış fiyatıyla ilgili sıkıntıyı dile getiren K7 katılımcısı şunu söylemiştir: “Ürünümü hak ettiği fiyata satamıyoruz. Satışta kooperatifler faydalı olabilir.” (K7). Pazarlamayla ilgili sorunları K8 katılımcısı şunları söylemiştir: “İstikrarlı bir pazar imkanının olmaması. Fiyat istikrarının olmaması. Kaça gideceğini bilmeden ekıyoruz.” Katılımcılar arasında pazar sorunu yaşamayan tek katılımcı olan ancak teşvik yapılmamasından yakınan K9 şunları belirtmiştir: “Ben pazarlamada sorun yaşamıyorum. Teşvik verilmiyor.”

Üreticiler ürünlerini genelde çevre illere pazarlamaktadır. Bununla ilgili olarak bazı üreticiler şunları söylemektedir. K1 katılımcısı: “Başta Batman olmak üzere Muş, Diyarbakır, Şırnak, Siirt, Cizre, Bingöl, Van illerine pazarlıyoruz.” K3 katılımcısı: “Genelde Batman, Bitlis, Diyarbakır, Bingöl, bazen Elâzığ götürüp satıyoruz uzak şehirlerde talep yok tanınmıyor, bilinmiyor nedeni reklam ve tanıtım eksikliğidir.” Diğer katılımcılar da ürünlerini genelde aynı merkezlere pazarladıklarını belirtmişlerdir. Pazarlama imkânlarının gelişmemesinden dolayı bazıları komisyonculara vermektedir. İlde turşu fabrikasının olmaması da pazar sıkıntısında etkili olmaktadır.

Üreticilerin Eğitim Durumundan Kaynaklı Sorunlar

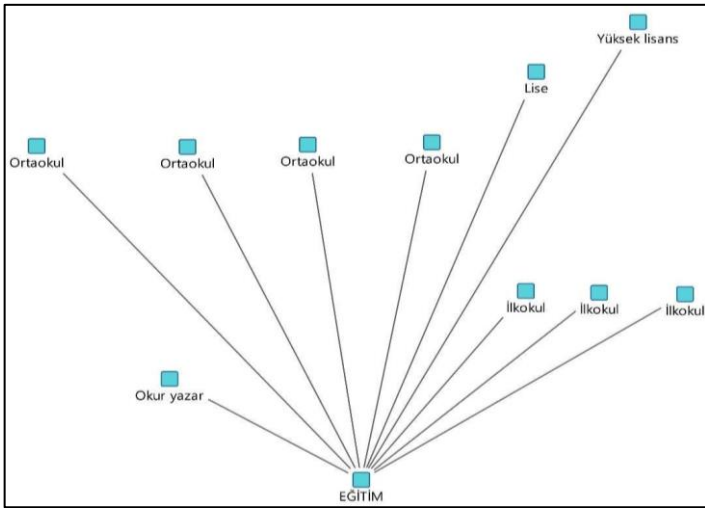
Ekonomik sektörlerde faaliyet gösteren insan gücünün eğitim durumunun önemi sektörler arasında farklılık gösterse de bütün sektörlerde önemlidir. Günümüzde teknoloji ve iletişimin ulaştığı gelişim ve hızlı değişim süreci çalışanların buna uyum sağlamasını zorunlu kılmaktadır.

Tarımsal faaliyetlerde de üretim, pazarlama başta olmak üzere üretimin bütün süreçlerinde teknolojik gelişmelerden yararlanma tercihten çok zorunluluk haline gelmiştir. Teknolojik gelişim, iletişim ve bankacılık sistemlerinde meydana gelen gelişimle tarımsal faaliyetlerden yararlanma ile eğitim seviyesi arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim seviyesinin düşük olması teknoloji kullanımı, iletişim imkanlarından yararlanma ve bankacılık sistemini kullanmada daha dirençli bir tavır ortaya çıkmakta ve bu gelişmelere uyum sağlanamamaktadır. Düşük eğitim seviyesine sahip üreticilere verilen eğitimlerden alınan verim düşük kalmakta, tarımsal faaliyetlerin tohum, ilaçlama, sulama, pazarlama vd. aşamalardan yararlanma beklentileri karşılayamamakta geleneksel metotlara daha çok bağlı kalmaktadır. Bu durum üretimde verimliliği olumsuz etkilemektedir. Söz konusu üreticilerin kooperatif kurma fikrine sıcak bakmadıkları kurulan kooperatiflerden asgari düzeyde yararlandıkları pazarlamada da dar pazarla yetindikleri söylenebilir. Beyaz lahana üreticiliğinde görülen bu tablo diğer tarım ürünlerinde de görülmektedir.

Çalışma sahasında görüşme yapılan ve beyaz lahana üretimi yapan on katılımcıdan 1 (%10) kişinin okuryazar, 3 (%30) kişinin ilköğretim mezunu, 4 (%40) kişinin ortaokul mezunu, 1 (%10) kişinin lise mezunu ve 1 (%10) kişinin ise yüksek lisans mezunu olduğu görülmektedir (Şekil 6). Bu tablo çalışma sahasında beyaz lahana üretiminde faaliyet yürüten insanların farklı eğitim seviyelerinde olduğunu göstermekle birlikte lise ve üstü eğitim seviyesinde üretici sayısının düşük olduğunu göstermektedir.

Katılımcılardan yüksek lisans mezunu olana K2 katılımcısı şunları söylemiştir. “Üretimde en fazla karşılaştığımız sorun yeteri kadar akademik çalışma yapılmadığı için hastalıklarla ilgili çözümler geleneksel yöntemlerle yapılmaktadır.” Bu katılımcının bu alanda en önemli sorunlar arasında akademik çalışmaların yapılmadığını dile getirmesi ve hastalıklarla mücadelede geleneksel yöntemlerle yapılma zorunluğunu vurgulaması tarımsal üretimde eğitim seviyesinin etkisi hakkında fikir vermektedir. Aynı şekilde lise mezunu olan K1 katılımcısı da “Hastalık sorunu ile ilgili yeterince araştırma yapılmaması (beyaz kelebek lahanaya zarar veriyor ve ölçüsüz gübre, ilaç beyaz lahananın tadını bozuyor)” yeterince araştırma yapılmamasından yakınmakta ve gübre ve ilacın bilimsel ölçülerle kullanılmamasının beyaz lahananın tadına zarar verdiğinden yakınmaktadır. Bu iki katılımcı dışında eğitim seviyesi düşük olan katılımcıların genellikle (Şekil 8) yer alan girdi maliyetlerinin yüksekliğiyle ilgili sorunları merkeze aldıkları görülmektedir. Eğitim seviyesi düşük olan katılımcılar arasında sadece ilkokul mezunu olan K9 katılımcısı diğerlerinden farklı olarak şunu söylemiştir. “Toprak analizi yapılmadığı için hangi gübreyi kullanacağımızı bilmiyoruz. Bunu öğrenmemiz önemlidir.” Bu katılımcının toprak analizi ve hangi gübre kullanımının önemli olduğunun farkında olması bakımından önemlidir. Eğitim seviyesi düşük katılımcılar en önemli sorunların su yetersizliği, pazar sorunu, mazot, gübre ve ilaç gibi girdi maliyetlerinin yüksekliğini belirtirken akademik araştırma eksikliği, uygun gübre kullanımının önemi, toprak analizi gibi konulara değinilmediği görülmektedir.

Şekil 8
Beyaz Lahana Üreticilerinin Eğitim Durumu.

Beyaz lahanada üreticiliğinde faaliyet yürüten üreticilerin eğitim seviyesiyle birlikte üreticilerin yaşları da etkili olmaktadır. Çalışma sahasında görüşme yapılan katılımcıların yaşları incelendiğinde K2, K4, K6, K7 K8 katılımcılarının 30-40 yaş aralığında olduğu, K1, K3, K9 ve K10 katılımcılarının da 50-60 yaşa aralığında oldukları, K5 katılımcısının ise 65 yaşında olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşlarından da anlaşıldığı gibi 30 yaşın altında katılımcı bulunmamaktadır. Katılımcıların yaş ortalamasına bakıldığında 47,2 olduğu görülmektedir. Katılımcıların yaşları ve katılımcıların yaş ortalamasından da anlaşıldığı gibi teknolojiyi iyi

kullanan, yeniliklere açık ve eğitim seviyesi yüksek olan insanların tarımsal faaliyetlerle uğraşma eğilimlerinin azaldığı benzer durumun beyaz lahanada üreticiliğinde de görüldüğü söylenebilir. Yaptığımız görüşmelerde eğitim seviyesi yüksek gençlerin tarımsal faaliyetlere eğilimli olmadıkları görülmüştür. Bu yaşlardaki insanların çoğunun başta büyük şehirler olmak üzere diğer şehirlere göç ederek inşaat ve diğer hizmet sektörlerinde çoğunlukla asgari ücretle çalıştıkları belirtilmiştir. Üreticilere beyaz lahanada üreticiliğinden elde ettikleri kazançları sorulduğunda Asgari ücretten yüksek bir kazançlarının olduğu ancak çalışma çağındaki aile bireyi fazla olanlara dağıtıldığında gelirin düştüğü belirtilmiştir. Bununla birlikte şehir hayatının çekicilikleri ile kırsal yerleşmelerdeki iticiliklerin, tarımsal faaliyetlerde çalışmanın toplumdaki imajının iyi olmaması ve son yıllarda girdi maliyetlerinin çok yükselmesinden dolayı bu faaliyetlerin zorlaşması ve kâr marjının düşük olmasında etkili olmaktadır.

Bütün bu sorunlar hem Bağlar Köyü hem de il genelinde üretici sayısının sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Resmi kayıtlara göre üretimin en fazla olduğu Bağlar Köyü'nde 2014 yılında üretici aile sayısı 11 iken 2024 yılında bu sayı 14 aileye yükselmiştir. Beyaz lahanada üretimine devlet desteği olmadığı için köyde üreticilerin kayıt yapmasında etkili olmuştur. Bu nedenle bir kısım üreticinin resmi kayıt yapmaması nedeniyle bu sayılara yansımamıştır. Bu süre içerisinde resmi üretici sayısında ciddi bir artış olmadığı gibi mevcut üreticiler de bu şartlarda üretime devam etmenin zorluğuna vurgu yapmıştır.

Tartışma ve Sonuç

Son yıllarda yaşanan küresel ölçekli pandemi (Covid-19) ve Rusya-Ukrayna savaşı ile oluşan gıda krizi, 2023'te İsrail'in neden olduğu çatışmacı ve yayılmacı uygulamalar sonucu çatışmaların Ortadoğu'da yayılması ile İsrail-İran arasındaki karşılıklı hamlelerin 3. Dünya Savaşı riskini arttırması gıda fiyatlarındaki dalgalanmayı ve gıdaya erişim riskini arttırmaktadır. Bu durum ülkelerin tarım ve hayvancılıkta kendi kendine yetmesinin önemini bir kez daha göstermiştir. Böylesi bir tabloda tarım topraklarının değeri ile bazı ürünlerde potansiyeli olan tarım ürünlerinin desteklenmesi, geliştirilmesi zaruri bir hal almıştır. Bu çalışmanın hareket noktasını, günümüzde tarım alanlarının amacı dışında kullanılma oranlarının artmasına bağlı olarak tarım alanlarının azalması ve gıda arz talep dengesinde yaşanan sıkıntılara bağlı olarak potansiyeli olduğu halde bazı tarım ürünlerinin istenilen miktarda ve kalitede üretilmemesi oluşturmuştur.

Bu çerçevede bakıldığında Muş Ovasında yer alan başta Bağlar Köyü olmak üzere diğer bazı yerleşmelerde hem kalitesi hem de verim potansiyeli yüksek olan beyaz lahanada üretiminin istenilen noktada olmadığı görülmektedir. Gerek turşu yapımında gerekse sarma ve çorba çeşitlerinde kullanılan bu ürünün üretimi sınırlı kalmıştır. Yapımı tamamlanan Alparslan II Barajı sonrasında ova içerisinde sulama kanal ve sistemlerinin tamamlanmasıyla beyaz lahanayla birlikte geliri yüksek bazı ürünlerin ekim alanlarının artması mümkün olacaktır. Ancak yapılan saha çalışmasında

beyaz lahana üretimin yaygınlaşmasının önündeki tek engelin sulama olmadığı görülmektedir. Girdi maliyetlerinin yüksekliği, beyaz lahana kooperatifinin olmaması, alternatif pazarların oluşturulamamasından dolayı pazarın çevre illerle sınırlı kalması diğer önemli sorunlar arasında gösterilebilir. İlde turşu fabrikasının kurulması ve alternatif pazar seçeneklerinin güçlendirilmesi üreticilerin pazar endişesini asgari seviyeye düşüreceği gibi üretici sayısı ve üretim miktarının artmasını sağlayacaktır. Beyaz lahana üretiminde önemli tarım alanları arasında yer alan Muş Ovası üzerinde oluşan yerleşme baskısına karşı önlemler alınmalıdır.

Saha çalışmasında görüşme yapılan beyaz lahana üreticilerin yaş ortalamasının 47.2 olduğu tespit edilmiş ve tamamının 30 yaş üstü olduğu görülmüştür. Bununla birlikte üreticilerin eğitim seviyesinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu durum sadece Muş ilinde faaliyet gösteren beyaz lahana üreticilerinin değil kırsal bölgelerinin geneli ve diğer tarımsal ürünlerin üretimi için de benzer bir tablonun varlığını göstermektedir. Beyaz lahana üreticilerinin eğitim seviyesinin düşük olması üreticilerin önemli kısmının yeniliklere ve yeni teknolojilere yabancı ve dirençli olmasına neden olması üretim ve verimi olumsuz etkilemektedir. Çalışma sahasında faaliyet yürüten katılımcıların yaş ortalamasının yüksek olması iki yönlü sıkıntıya işaret etmektedir. Birinci gençler üretimde rol almazken, ikincisi çalışma çağındaki gençler (eğitilmişler dahil) tarımsal faaliyetlerle ilgilenmemekte, başta büyük şehirler olmak üzere şehirlere göç etmektedir. Bu göçler büyük şehirlerde yaşamı olumsuz etkilemekte, demografik yatırımların aksamasına neden olmaktadır. Bu sorunların çözümü kırsal kalkınmayla mümkündür.

Kırsal kalkınmanın gerçekleşmesi için kırsal yerleşmelerdeki potansiyeller değerlendirilerek fırsata çevrilmelidir. Kırsal yerleşmelerde verimi yüksek ürünler ile ilde marka haline gelebilecek ürünler desteklenmelidir. Kırsal yerleşmelerde gençlerin tarımsal faaliyetlere ilgi göstermesi ve kırsalda kalmasının sağlanması ancak çok kapsamlı ve büyük bütçeli projelerle mümkün olacaktır. Bu çerçevede ilde bazı markaların oluşturulup beyaz lahananın tanınırlığının artırılması pazar payını arttıracaktır. Sadıkoğlu vd'e göre Hakkari'nin Çukurca ilçesinde Zap markasının kurulmasıyla birlikte, ilçedeki çiftçilerin en önemli sorunu durumunda olan "Pazar" arayışına önemli ölçüde çözüm getirilmiştir. Marka kapsamına alınan ürünlerin üretiminde ve tarımsal gelirlerde artışın sağlanmasıyla birlikte istihdamda da artış görülmüştür (2023:370). Tarımsal üretimde gelirin artmasının genç nüfusun kırsalda kalmasına önemli katkısı olacaktır. Aksi takdirde göç eden genç nüfusun geri dönüşü ve kırsalda tarımsal faaliyetlere kazandırılması çok daha zor olmaktadır. Bu çalışmada belirtilen başta beyaz lahana olmak üzere aslında yüksek potansiyeli olan diğer tarımsal ürünlerin üretimlerinin artırılması önem arz etmektedir.

beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: Ethics Committee Approval was obtained from Muş Alparslan University Scientific Research and Publication Ethics Board (Date: 15.04.2024, issue 6, decision no 81).

Informed Consent: Consent was obtained from the participants.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar

- Aydoğan, M., Aydın, B., Topçu, N., & Terzi, Y. E. (2019). Samsun ili sebze ve meyve üreticilerinin iyi tarım uygulamalarına (İTU) yaklaşımı. *Toprak Su Dergisi*, Özel Sayı, 51-60. <https://doi.org/10.21657/topraksu.654804>
- Balkaya, A., & Demir, E. (2005). Samsun ekolojik koşullarında yaprak lahana genotiplerinde (*Brassica oleracea* var. *acephala*) tohum olgunlaşma dönemlerinin belirlenmesi, *OMÜ Zir. Fak. Dergisi*, 20(2), 52-56.
- Balkaya, A., Yanmaz, R., Demir, E., & Ergün, A. (2004). *Karadeniz Bölgesindeki yaprak lahana (Brassica oleracea var. acephala l.) gen kaynaklarının karakterizasyonu*. Resimli Katalog, 137s.
- Baytar, İ., & Doğan, M. (2021). Muş ilinde tarım ve hayvancılık faaliyetleri. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 4(2), 302-320. <https://doi.org/10.33712/mana.943607>
- Baytar, İ. (2021). *Muş ili kırsal alan potansiyeli ve kalkınmaya etkisi*. [Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Bozkoyun, M., & Elmastaş, N. (2023). Hoşap Çayı Havzası'nda (Van) tarımsal arazi kullanımı. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(4), 1185-1210. <https://doi.org/10.32709/akusosbil.1088255>
- Cervenski, J., Vlajic, S., Ignjatov, M., Tamindzic, G., & Zec, S. (2022). Agroclimatic conditions for cabbage production. *Ratar Povrt*, 59(2), 43-50. <https://doi.org/10.5937/ratpov59-36772>
- Doğan, M. (2011). Türkiye'de uygulanan nüfus politikalarına genel bakış, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 23, 293-307.
- Doğanay, H., & Coşkun, O. (2020). *Tarım coğrafyası (5. Baskı)*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO). 2024. <https://www.fao.org/news/countries-good-practices/en/>
- Hazineci, H. (2016). *Amiodaron ile oluşturulan toksisitede beyaz lahana (brassica oleracea L. var. capitata) ekstraktinin sıçan kalp dokusuna etkisi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü].
- Hazneci, K., & Anakök, E. (2021). Samsun ili Alaçam ilçesinde köy ürünleri pazarında doğrudan pazarlama ve pazarlama etkinliği. *Uluslararası Tarım ve Yaban Hayatı Bilimleri Dergisi (UTYHBD)*, 7(3), 485-494. <https://doi.org/10.24180/ijaws.1022501>
- Işık, S., Işık, H., Aytemiş, Z., Güner, S., Aksoy, A., Çetin, B., & Topalcengiz, Z. (2022). Mikroyeşillikler: besinsel içeriği, sağlık üzerine etkisi, üretimi ve gıda güvenliği. *Gıda the Journal of Food*, 47(4), 630-649. <https://doi.org/10.15237/gida.GD22041>
- Kadanalı, E. (2018). *Tarım hayvancılık ve ormancılık, Ağrı ilinin sosyo-ekonomik profili*. (Ed: Kerem Karabulut), Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Yayınları, Ağrı.
- Kalekahyası, S., & Göktaş, B. (2022). Coğrafi İşaret Almış Yöresel Ürünlerin Bilinirlik Düzeyi ve Tüketici Tutumlarına Etkisi: Bayburt ili örneği. *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3), 673-702. <https://doi.org/10.30692/sisad.1142517>
- Köksal, E. (2022). *Lahana (Brassica Oleracea var. Capitata L.) bitki ekstrelerinde S-Metilmetyonin (Vitamin U) belirlenmesi: Mikrokapsülasyon, karakterizasyon ve salınım çalışmaları*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü].

Etik Komite Onayı: Bu çalışma için etik komite onayı Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (15.04.2024, sayı 6, karar no 81) alınmıştır.

Katılımcı Onamı: Katılımcılardan onam alınmıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını

- Muleke, E. M., Saidi, M., Itulya, F. M., Martin, T., & Ngouajio, M. (2013). The Assessment of the use of eco-friendly nets to ensure sustainable cabbage seedling production in Africa. *Journal Agronomy*, 3, 1-12. <https://doi.org/10.3390/agronomy3010001>
- Muş İli Çevre Durum Raporu. (2022). https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/mus_-cdr2022-20230706104937.pdf
- Riberio da Silva, A. L. B., Candian, J. S., Zotarelli, L., Coolong, T., & Christensen, C. (2020). Nitrogen fertilizer management and cultivar selection for cabbage production in the southeastern United States. *HortTechnology*, 30(6), 685-691. <https://doi.org/10.21273/HORTTECH04690-20>
- Rud V.P., Terokhina L.A., Leus L.L., Shablia O.S., Vitoptova V.A., & Dmytrenko N.M. (2024). State and prospects of white head cabbage production in Ukraine. Evaluation of technologies, *Vegetable and Melon Growing*, 75, 94-106. <https://doi.org/10.32717/0131-0062-2024-75-94-106>
- Sadıkoglu, B., Doğan, M., & Güngör, Ş. (2023). *Tarımsal ürünlerde markalaşmanın kırsal kalkınmadaki rolü: Zap markası örneği (Hakkâri-Çukurca)*. 3. İstanbul Uluslararası Coğrafya Kongresi, 21.-23 Haziran 2023, İstanbul.
- Samancıoğlu, A. (2016). *Bakteri uygulamalarının farklı sulama seviyelerinde yetiştirilen lahanada (brassica oleracea L. Var. Capitata) su kullanım etkinliği, bitki gelişimi, verim ve kalite üzerine etkisi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Siddiqui, A. O. (2019). *Determination of chemical and physical parameters of different cabbage varieties under good agricultural practices (Gaps)* (Thesis No: 575138). [Unpublished Master Thesis, Niğde Ömer Halisdemir University Graduate School of Natural and Applied Sciences Department of Plant Production and Technologies]. YÖK Thesis Center.
- Sikora, J., Niemiec, M., Sikora, A. S., Szostak, Z. G., Kubon, M., & Komorowska, M. (2020). The impact of a controlled-release fertilizer on greenhouse gas emissions and the efficiency of the production of chinese cabbage. *Energies*, 13, 2063, 1-14. <https://doi.org/10.3390/en13082063>
- Soyergin, S. (2003). *Organik tarımda toprak verimliliğinin korunması, gübreler ve organik toprak iyileştiricileri*. Atatürk Bahçe Kültürleri Merkez Araştırma Enstitüsü, Yalova.
- Şahin, K., Bağcı, H. R., Özlü, T., & Usta, S. (2017). Bulancak'da (Giresun) coğrafi özelliklerin yemek kültürüne etkileri. *Studies of the Ottoman Domain*, 7(13), 248-265. <https://doi.org/10.19039/sotod.2017.73>
- Tazhybekov, B. (2023). *Salamura lahananın bakteriyel ve bazı fizikokimyasal özellikleri üzerine tuz konsantrasyonunun etkisi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Turan, M. (2002). Farklı azotlu gübrelerin Erzurum yöresinde yetiştirilen beyaz lahana (*Brassica Oleracea* var. *Capitata*)'nın verim, nitrat birikimi, toprak ve bitkisel özelliklerine etkisi, [Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü]
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2024. Bitkisel üretim istatistikleri.
- Yulafçı, A ve Cinemre, H. A. (2007). Çarşamba ovasında yaş meyve ve sebze pazarlama sorunları ve çözüm önerileri. *OMÜ Zir. Fak. Dergisi*, 22(3): 260-268.